КЛЮЧОВА ТЕМА[1]
Стаття 8
Сурогатне материнство

(Останнє оновлення: 31.08.2026)

Вступ

Сурогатне материнство — це практика, в межах якої сурогатна мати погоджується завагітніти та народити дитину, щоб пізніше відмовитися від будь-яких батьківських прав щодо дитини на користь іншої особи або пари («юридичних батьків»).

Сурогатне материнство можна розділити на дві категорії: «традиційне сурогатне материнство» та «гестаційне сурогатне материнство». В межах традиційного сурогатного материнства сурогатна мати проходить процедуру штучного запліднення з використанням біологічного матеріалу юридичного батька або анонімного донора, виношує і народжує дитину. Отже, дитина генетично споріднена з сурогатною матір'ю, чия яйцеклітина використовується, і з юридичним батьком або з анонімним донором. У межах гестаційного сурогатного материнства яйцеклітину отримують від юридичної матері або від анонімного донора і запліднюють спермою юридичного батька або анонімного донора. Запліднену яйцеклітину, або ембріон, пересаджують до організму сурогатної матері, яка виношує і народжує дитину. Отже, дитина генетично пов'язана з жінкою, яка стала донором яйцеклітини, і з юридичним батьком або з донором сперми, але не з сурогатною матір'ю.

Принципи, виведені з поточної судової практики

- Угоди про сурогатне материнство порушують делікатні етичні питання, а також можуть суперечити законним інтересам Держав, пов'язаними із захистом дітей від торгівлі людьми та дотримання правил міжнародного усиновлення, які Суд описав як «дуже вагомі громадські інтереси» (*«Парадізо та Кампанеллі проти Італії» (Paradiso and Campanelli v. Italy)* [ВП], 2017, §§ 203-204).
- Водночас Суд визнав, що стаття 8 може поширюватися на потенційний зв'язок, який може розвиватися між юридичними батьками та дитиною, навіть якщо сімейне життя остаточно не встановлено (*«Д. та інші проти Бельгії» (D. and Others v. Belgium)* (ухв.), 2014, § 49).
- Існування сімейного життя для цілей статті 8 є питанням факту, у якому суд враховуватиме емоційні зв'язки між членами сім'ї, тривалість перебування в сімейних відносинах, а також наявність або відсутність біологічного зв'язку між відповідними людьми. За відсутності будь-якого біологічного зв'язку тривалість спільного проживання, необхідна для встановлення сімейного життя, має бути довшою (*«Д. та інші проти Бельгії» (D. and Others v. Belgium)* (ухв.), 2014, § 49, *«Парадізо та Кампанеллі проти Італії» (Paradiso and Campanelli v. Italy)* [ВП], 2017, §§ 151-157 і *«Вальдіс Фьольнісдоттір та інші проти Ісландії» (Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland)*, 2021, §§ 59-62).

[1] Підготовлено Секретаріатом Суду. Не покладає зобов'язань на Суд.
Цей переклад опубліковано за домовленістю з Радою Європи, Європейським судом з прав людини та Верховним Судом (Україна) і виконано бюро перекладів «Профпереклад».

- Розглядаючи питання щодо існування сімейного життя, Суд також може враховувати «визначеність будь-яких законних зв'язків», включно з законністю поведінки батьків згідно з національним та міжнародним правом (*«Парадізо та Кампанеллі проти Італії» (Paradiso and Campanelli v. Italy)* [ВП], 2017, §§ 147-158; для порівняння див. рішення у справі *«Вальдіс Фьольнісдоттір та інші проти Ісландії» (Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland)*, 2021, §§ 59-62).
- Проте навіть якщо сімейне життя остаточно не встановлено, може застосовуватись аспект «приватного життя» згідно зі статтею 8 (*«Парадізо та Кампанеллі проти Італії» (Paradiso and Campanelli v. Italy)* [ВП], 2017, §§ 161-165 і *«A.M. проти Норвегії» (A.M. v. Norway)*, 2022, §§ 110-111).
- Втручання у права, передбачені статтею 8, в межах аспекту сімейного або приватного життя може бути обумовлено відмовою юридично визнати зв'язок спорідненості між батьками та дитиною або розлученням дитини з батьками, як тимчасовим, так і постійним.

Відмова визнати зв'язок спорідненості:

- Суд визнав, що відмова Держави визнати відносини між батьками та дітьми, що виникли внаслідок угоди про сурогатне материнство, вчиненої в країні, де такі угоди дозволені на законодавчому рівні, може переслідувати законну мету («захист здоров'я» і «захист прав і свобод інших осіб»), що полягає у захисті дітей та сурогатних матерів шляхом запобігання тому, щоб громадяни використовували поза межами своєї Держави заборонені на її території методи допоміжних репродуктивних технологій (*«Меннессон проти Франції» (Mennesson v. France)*, 2014, § 62*; «Лабассе проти Франції» (Labassee v. France)*, 2014, § 54; *«Вальдіс Фьольнісдоттір та інші проти Ісландії» (Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland)*, 2021, § 65).
- Серед Держав-учасниць Ради Європи немає консенсусу ні щодо законності сурогатного материнства, ні щодо юридичного визнання зв'язку спорідненості між юридичними батьками і дітьми. Отже, в принципі Держави повинні мати широку свободу розсуду не лише щодо врегулювання сурогатного материнства, але й щодо визнання зв'язку спорідненості між дітьми та юридичними батьками. Проте, оскільки зв'язок спорідненості між дітьми та юридичними батьками формує важливий аспект ідентичності особи, свобода розсуду буде вужчою при оцінці Судом втручання в передбачені статтею 8 права дитини, обумовлене відсутністю офіційного визнання її сімейних зв'язків(*«Меннессон проти Франції» (Mennesson v. France)*, 2014, §§ 77-80; *«Лабассе проти Франції» (Labassee v. France)*, 2014, §§ 56-59; *Консультативний висновок № P16-2018-001*, 2019, §§ 43-44).
- У кожному випадку, що стосується становища дитини, її найкращі інтереси мають першочергове значення (*«A.Л. проти Франції» (A.L. v. France)*, 2022, § 52). Ця ситуація набуває особливого значення, коли один із юридичних батьків є водночас і біологічним, з огляду на важливість біологічної спорідненості як складової ідентичності (*«Меннессон проти Франції» (Mennesson v. France)*, 2014, § 100).
- Водночас стаття 8 Конвенції вимагає, щоб національне право передбачало можливість визнання спорідненості між дитиною, народженою за кордоном за угодою про сурогатне материнство, та юридичним батьком, коли він є біологічним батьком. Відсутність такої можливості порушить право дитини на повагу до її приватного життя (*«Меннессон проти Франції» (Mennesson v. France)*, 2014, §§ 97-100). Крім того, Суд не виявив «жодних причин» застосовувати інший підхід у справах, де дитина народилася за угодою про сурогатне материнство в Державі-відповідачі (*«H проти Сполученого Королівства» (H v. the United Kingdom)* (ухв.), 2022, § 56).

- У випадках допоміжної репродукції правова презумпція на момент народження дитини про те, що жінка, яка виносила дитину, є її матір'ю, а якщо вона заміжня, то її чоловік є батьком дитини, перебуває в межах широкої свободи розсуду, якою користуються Держави під час розгляду таких питань. Стаття 8 не вимагає реєструвати біологічного батька як батька дитини у свідоцтві про народження в момент народження дитини (*«Н проти Сполученого Королівства» (H v. the United Kingdom)* (ухв.), 2022, § 54).
- У випадку, коли дитина народжується за угодою про гестаційне сурогатне материнство за кордоном, у ситуації, коли вона зачата з використанням гамет юридичного батька і яйцеклітин стороннього донора, а юридична мати зазначена у свідоцтві про народження, юридично оформленому за кордоном, як «законна мати», право дитини на повагу до її приватного життя вимагає, щоб національне законодавство передбачало можливість визнання законного зв'язку спорідненості з юридичною матір'ю (*Консультативний висновок № P16-2018-001*, 2019, §§ 37-46; також див. рішення у справі *«К.К. та інші проти Данії» (K.K. and Others v. Denmark)*, 2022, §§ 74-77). Вибір засобів, за допомогою яких можна домогтися визнання законного зв'язку спорідненості між дитиною та юридичною матір'ю, перебуває в межах свободи розсуду Держави. Проте щойно зв'язок спорідненості між дитиною та юридичною матір'ю стане «практичною реальністю», передбачена національним законодавством процедура визнання зв'язку спорідненості повинна мати можливість для «швидкої та ефективної реалізації» (*Консультативний висновок № P16-2018-001*, 2019, §§ 51-55).
- Очікування того, що юридична мати ініціює провадження у справі про всиновлення для визнання її законною матір'ю, не покладатиме надмірний тягар на дітей, народжених за угодою про гестаційне сурогатне материнство за кордоном (*«С. і Е. проти Франції» (C. and E. v. France)* (ухв.), 2019, § 43).
- Отже, зобов'язання, згідно з яким діти, народжені за угодою про сурогатне материнство, повинні бути усиновлені для забезпечення визнання зв'язку спорідненості між генетичною матір'ю та її дитиною, не порушує права матері на повагу до її приватного життя (*«D проти Франції» (D v. France)*, 2020, §§ 63-72, де застосовуються принципи, встановлені в рішенні у справі *«Меннессон проти Франції» (Mennesson v. France)*, 2014, і *Консультативний висновок № P16-2018-001*, 2019).
- Розглядаючи необхідність у втручанні в сімейне життя, Суд повинен враховувати наявність фактичних і практичних перешкод у реалізації сімейного життя й ужитих Державою-відповідачем заходів для врегулювання і забезпечення зв'язку між сторонами (*«Вальдіс Фьольнісдоттір та інші проти Ісландії» (Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland)*, 2021, § 75).
- Під час проваджень щодо встановлення зв'язку спорідненості між юридичними батьками та дитиною, народженою за угодою про сурогатне материнство, необхідно виявляти виняткову ретельність, щоб запобігти розгляду правових питань на підставі *fait accompli* (*«А.Л. проти Франції» (A.L. v. France)*, 2022, § 54; також див. рішення у справі *«Д.Б. та інші проти Швейцарії» (D.B. and Others v. Switzerland)*, 2022, § 89).
- Для забезпечення швидкого та ефективного результату з урахуванням найкращих інтересів дитини у встановленні зв'язку спорідненості між біологічним батьком чи матір'ю та дитиною, народженою за угодою про сурогатне материнство за кордоном, процес ухвалення рішень повинен бути достатньою мірою орієнтованим на інтереси дитини, вільним від проявів надмірного формалізму та здатним забезпечити ці інтереси незважаючи на ймовірні процесуальні помилки; а національні суди повинні співпрацювати зі сторонами, вказуючи на рішення, обрані системою, незалежно від

запитів відповідних сторін (див. рішення у справі *«С проти Італії» (С v. Italy)*, 2023, § 68).

Розлучення дитини з юридичними батьками:

- Суд розрізнив справи, пов'язані з розлученням, і справи, що стосувалися відмови в реєстрації свідоцтв про народження, оскільки в них не постають питання щодо особи дитини та визнання генетичного походження.
- Крім того, з огляду на те, що причина розлучення, тимчасового або постійного, часто ґрунтується на потребі перевірити особу дитини і/або захистити її від торгівлі людьми або незаконного всиновлення («дуже вагомі громадські інтереси»), Суд визнав, що свобода розсуду в цих справах зазвичай буде широкою.
- Зокрема, Суд встановив, що затримка з боку органів влади в наданні дозволу на прибуття дитини на територію Держави до отримання достатніх доказів, що підтверджують існування сімейного зв'язку між дитиною та юридичними батьками, перебувала в межах свободи розсуду Держави, і відхилив скаргу за статтею 8 (*«Д. та інші проти Бельгії» (D. and Others v. Belgium)* (ухв.), 2014, §§ 58-59 і 63).
- Навіть у випадку постійного розлучення Суд визнав, що громадські інтереси, про які йдеться, можуть значно переважувати, особливо в ситуаціях, коли батьки своїми діями порушили важливі норми національного законодавства, через що постійне відібрання дитини може перебувати в межах свободи розсуду Держави (*«Парадізо та Кампанеллі проти Італії» (Paradiso and Campanelli v. Italy)* [ВП], 2017, § 215).

Варті уваги приклади

- *«Парадізо та Кампанеллі проти Італії» (Paradiso and Campanelli v. Italy)* [ВП], 2017 — щодо постійного відібрання дитини, народженої за угодою про сурогатне материнство, в юридичних батьків, у випадку, коли жоден з батьків не мав біологічної спорідненості з дитиною, а їхні дії суперечили нормам італійського права;
- *«Меннессон проти Франції» (Mennesson v. France)*, 2014 і *«Лабассе проти Франції» (Labassee v. France)*, 2014 — дві з низки справ, ініційованих проти Франції, щодо відсутності юридичного визнання спорідненості між юридичними батьками та дітьми, народженими за кордоном за угодою про сурогатне материнство (див. також рішення у справі *«Вальдіс Фьольнісдоттір та інші проти Ісландії» (Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland)*, 2021);
- *«Д. та інші проти Бельгії» (D. and Others v. Belgium)* (ухв.), 2014 — щодо тимчасового розлучення з сім'єю внаслідок затримки в наданні проїзного документа, який дозволив би дитині в'їзд до Бельгії разом з юридичними батьками;
- *«С. і Е. проти Франції» (C. and E. v. France)* (ухв.), 2019, і *«D проти Франції» (D v. France)*, 2020 — щодо вимоги до генетичної матері всиновити дитину, народжену за угодою про сурогатне материнство, щоб забезпечити юридичне визнання;
- *«С.-Г. проти Польщі» (S.-H. v. Poland)* (ухв.), 2021 — щодо відмови надати громадянство Польщі двом дітям, народженим за угодою про сурогатне материнство, які проживали в Ізраїлі з юридичними батьками, обоє з яких були громадянами Ізраїлю (один з батьків також був громадянином Польщі);
- *«А.М. проти Норвегії» (A.M. v. Norway)*, 2022 — щодо відмови в наданні юридичній матері дозволу всиновити дитину за обставин, коли біологічний батько не дав відповідної згоди;

- *«А.Л. проти Франції» (A.L. v. France)*, 2022 — щодо невиправданої затримки у провадженні у справі про встановлення батьківства щодо дитини, народженої за угодою про сурогатне материнство;
- *«Н проти Сполученого Королівства» (H v. the United Kingdom)* (ухв.), 2022 — щодо автоматичного визнання сурогатної матері та її чоловіка «матір'ю» та «батьком» дитини.

Суміжні (але відмінні) теми

Стаття 8:

- Допоміжні репродуктивні технології: *«Еванс проти Сполученого Королівства» (Evans v. the United Kingdom)* [ВП], 2007;
- Допоміжні репродуктивні технології: *«Діксон проти Сполученого Королівства» (Dickson v. the United Kingdom)* [ВП], 2007;
- Заборона на використання донорської сперми та яйцеклітин, проте відсутність заборони на використання відповідних послуг за межами юрисдикції: *«С.Г. проти Австрії» (S.H. v. Austria)* [ВП], 2011;
- Юридичне визнання одностатевих відносин: *«Оліарі та інші проти Італії» (Oliari and Others v. Italy)*, 2015;
- Неможливість отримання ембріонів для імплантації: *«Недеску проти Румунії» (Nedescu v. Romania)*, 2018;
- *Допоміжні репродуктивні технології: «Петіторі Ланцман проти Франції» (Petithory Lanzmann v. France)* (ухв.), 2019.

Стаття 8 і стаття 1 Першого протоколу до Конвенції:

- Заборона використання донорських ембріонів *in vitro* для наукових досліджень: *«Парріллo проти Італії» (Parillo v. Italy)* [ВП], 2015.

КЛЮЧОВІ ПОСИЛАННЯ ІЗ СУДОВОЇ ПРАКТИКИ

Провідні справи:

- *«Меннессон проти Франції» (Mennesson v. France)*, № 65192/11, ЄСПЛ 2014 (витяги) (відсутність порушення статті 8 (сімейне життя), порушення статті 8 щодо права дітей на повагу до їхнього приватного життя, відсутність потреби розглядати скаргу за статтею 14 у поєднанні зі статтею 8);
- *«Д. та інші проти Бельгії» (D. and Others v. Belgium)* (ухв.), № 29176/13, 08 липня 2014 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- *«Парадізо та Кампанеллі проти Італії» (Paradiso and Campanelli v. Italy)* [ВП], № 25358/12, 24 січня 2017 року (відсутність порушення статті 8);
- *Консультативний висновок № P16-2018-001* щодо визнання в національному праві законного зв'язку спорідненості між дитиною, яка народилася за угодою про гестаційне сурогатне материнство за кордоном, і юридичною матір'ю [ВП], запит № P16-2018-001, Касаційний Суд Франції, 10 квітня 2019 року.

Інші справи щодо статті 8:

- *«Лабассе проти Франції» (Labassee v. France)*, № 65941/11, 26 червня 2014 року (відсутність порушення статті 8 (сімейне життя), порушення статті 8 щодо права дитини на повагу до її приватного життя);
- *«Фулон і Буве проти Франції» (Foulon and Bouvet v. France)*, №№ 9063/14 та 10410/14, 21 липня 2016 року (відсутність порушення статті 8 (сімейне життя), порушення статті 8 щодо права дітей на повагу до їхнього приватного життя);
- *«К. і Е. проти Франції» (C. and E. v. France)* (ухв.), №№ 1462/18 і 17348/18, 19 листопада 2019 року (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- *«D проти Франції» (D v. France)*, № 11288/18, 16 липня 2020 року (відсутність порушення статті 8 і статті 14 у поєднанні зі статтею 8);
- *«С.-Г. проти Польщі» (S.-H. v. Poland)* (ухв.), №№ 56846/15 і 56849/15, 16 листопада 2021 року (неприйнятно — несумісно *ratione materiae*);
- *«Вальдіс Фьольнісдоттір та інші проти Ісландії» (Valdís Fjölnisdóttir and Others v. Iceland)*, № 71552/17, 18 травня 2021 року (відсутність порушення статті 8);
- *«А.М. проти Норвегії» (A.M. v. Norway)*, № 30254/18, 24 березня 2022 року (відсутність порушення статті 8 і статті 14 у поєднанні зі статтею 8);
- *«А.Л. проти Франції» (A.L. v. France)*, № 13344/20, 07 квітня 2022 року (порушення статті 8);
- *«Н проти Сполученого Королівства» (H v. the United Kingdom)* (ухв.), № 32185/20, 31 травня 2022 року, (неприйнятно — явно необґрунтовано);
- *«Д.Б. та інші проти Швейцарії» (D.B. and Others v. Switzerland)*, №№ 58252/15 і 58817/15, 22 листопада 2022 року (порушення статті 8 щодо права дитини на повагу до її приватного життя та відсутності потреби в розгляді її скарги стосовно права на повагу до її сімейного життя в розумінні статті 8; відсутність порушення статті 8 щодо права першого та другого заявників на повагу до їхнього сімейного життя);
- *«К.К. та інші проти Данії» (K.K. and Others v. Denmark)*, № 25212/21, 06 грудня 2022 року (відсутність порушення статті 8 щодо права першої заявниці на повагу до її приватного життя; порушення статті 8 щодо права дітей на повагу до їхнього приватного життя);

- *«С проти Італії» (C v. Italy)*, № 47196/21, 31 серпня 2023 року (порушення статті 8 щодо права заявниці на повагу до її приватного життя у зв'язку з відмовою з боку національних судів внести до італійського реєстру актів цивільного стану імені її біологічного батька, вказаного в іноземному свідоцтві про народження заявниці; і відсутність порушення статті 8 щодо відмови внести до реєстру імені юридичної матері у зв'язку з тим, що згідно з національним правом вона мала право на всиновлення дитини).